

دسویں قسط، سلسلہ کے لیے ملاحظہ ہو برہان جنوری ۱۹۹۹ء
مضمون سے متعلق نقشہ صفحہ ۱۶۶ پر ملاحظہ ہو

عربی لٹریچر میں قدیم ہندوستان

از: جناب ڈاکٹر خورشید احمد فاروقی صاحب، سندھ شعبہ عربی و فارسی، یونیورسٹی دہلی

سندھ کے اہم شہر رور

ادریس علی دہارھویں صدی کا راج ماثلاً :-

رہائشی سندھ کا خوشنما اور گنجان آباد شہر ہے، بازاروں میں ہر قسم کا سامان فراوان ہے، تجارت نفع بخش ہے، سندھ دریا (مہراں) کے مشرقی کنارے پر دو شہر بنا ہوں ہیں واقع ہے، باشندہ آسودہ حال ہیں، ملتان کی نگر کا شہر ہے، نقد سے بسمد، بٹیر، شمال مشرق میں تین مرحلے قلعہ ہے، رور سے شہر آٹری (ابروی) کا فاصلہ چار مرحلے اور آٹری (امروی) سے شہر قانری کا فاصلہ دو مرحلے ہے۔
یا قوتی دسویں صدی کا راج اول :-

رور سندھ کا ایک ضلع ہے ملتان کے بعد، دو فیصلوں میں محفوظ، سمندر پر دہ پائے سندھ (مہراں) کے کنارے منصوبہ اور قبیل کی حدود میں واقع ہے، تجارت کا مرکز اور سیاحت کا بند گاہ،

یہ شہر ہر قسم کے حملہ کے وقت سندھ کا پانچ تخت، ملتان سے لگ بھگ اسی میل جنوب مغرب میں واقع تھا۔ دیکھو نقشہ کہ نزدیک الشہر قانری ۱۱۶۸ء تک جو ہر حملے کی مقدار میں طور پر سیلوں میں مقیم رہتا تھا۔ یہ تمام بے کاوشاں ہندوؤں کا عالم طور پر ایک مرحلے کا قلعہ میں سے تیس میل کے درمیان رہتا تھا۔ یہ بھی اہل دیان، یونینز، ۱۸۳۳ء میں یا قوتی کے نزدیک قبیل سے غلط ملکہ کر دیا ہے اور جو باہیں قبیل سے متعلق دو سربہ حرارت میں مذکور ہیں۔ سندھ میں اس ضلع کی کافہ میں دو صدیوں تک جنوب کر دی ہیں، یہ متن میں ہے۔ نزدیک ہم جہاں جس، سماج جس نصیحت ہے، کچھ میں کچھ میں جو بارش کے بعد گرم رہا اور جس کی پہلی گنویں دہرے ہوئی ہو۔

یہاں کہتی صوف بارش کے پانی سے ہوتی ہے، دونوں کی قلت ہے کچھ بھی نہیں ہوتی، روکھا اور خشک شہر ہے، لوگ صوف تھامت کی خاطر یہاں رہتے ہیں، اندر سے کٹان کا فاصلہ چار مرطلے ہے، اس کے قریب کچھ دور نامی ایک دوسرا شہر ہے جس کا فتوح سندھ میں ذکر آیا ہے۔

قائری

اور یسی تلے ربارھویں صدی کا رہنے والا ہے۔

یہ خوشناما شہر سندھ دیا (مہر لن) کے مغربی کنارہ ایک شہر پناہ میں واقع ہے، خوش حال جگہ ہے، ضروریات زندگی سے بھرپور تجارت پر منفعہ ہے، شہر کے قریب بہت مغرب سندھ دیا (مہر لن) کی دو شاخیں بوجاتی ہیں، بڑی شاخ مغرب سے ہوتی ہوئی منصورہ کی پشت سے جو اس کے مغرب میں ہے، نکلتی ہے اور دوسری شاخ شمال اور پھر مغرب سے ہوتی ہوئی پہلی شاخ سے منصورہ سے بارہ میل جنوب میں مل جاتی ہے۔ قائری کا یہ علاقہ راستہ سے ہٹ کر واقع ہے، اس کے باوجود لوگ بڑی تعداد میں یہاں آتے ہیں اور اس کی وجہ یہ ہے کہ تمام باشندے دتا جہ بڑے خوش معاش اور دیا ستار واقع ہوئے ہیں، منصورہ سے قائری کا فاصلہ ایک بڑے مرحلے یعنی چالیس میل کے بقدر ہے۔ قائری سے سہواں بڑا شروسان کا فاصلہ تین مرطلے ہے۔

سہواں (شروسان)

(دوسری سندھ کا عظیم المرتبت شہر ہے، یہاں بہت سے چٹے اور نہریں ہیں، نریں اور زراں ہیں)

لے ہمارے مزاج میں اس کا ذکر نہیں ہے، البتہ بلاذری نے فتوح سندھ کے ضمن میں صرف اتنا لکھا ہے کہ محمد بن قاسم نے برہنہ ابو فتح لکھنے کے بعد اور بغداد کی طرف کوچ کیا (فتوح البلدان مصر ص ۴۴۴) کہ شاید ٹکری کی قریب ہے جو منصورہ سے تیس میل شمال مغرب میں واقع ہے۔ دیکھو پھر پورا اس ۶۲ (اسٹینز ان انڈیا مسلم ہسٹری، ص ۱۳۱) کہ تہہ بہہ تہہ شاق علی ۱۱۷/۱ - ۱۱۶ - ۱۱۵ - ۱۱۴ - ۱۱۳ - ۱۱۲ - ۱۱۱ - ۱۱۰ - ۱۰۹ - ۱۰۸ - ۱۰۷ - ۱۰۶ - ۱۰۵ - ۱۰۴ - ۱۰۳ - ۱۰۲ - ۱۰۱ - ۱۰۰ - ۹۹ - ۹۸ - ۹۷ - ۹۶ - ۹۵ - ۹۴ - ۹۳ - ۹۲ - ۹۱ - ۹۰ - ۸۹ - ۸۸ - ۸۷ - ۸۶ - ۸۵ - ۸۴ - ۸۳ - ۸۲ - ۸۱ - ۸۰ - ۷۹ - ۷۸ - ۷۷ - ۷۶ - ۷۵ - ۷۴ - ۷۳ - ۷۲ - ۷۱ - ۷۰ - ۶۹ - ۶۸ - ۶۷ - ۶۶ - ۶۵ - ۶۴ - ۶۳ - ۶۲ - ۶۱ - ۶۰ - ۵۹ - ۵۸ - ۵۷ - ۵۶ - ۵۵ - ۵۴ - ۵۳ - ۵۲ - ۵۱ - ۵۰ - ۴۹ - ۴۸ - ۴۷ - ۴۶ - ۴۵ - ۴۴ - ۴۳ - ۴۲ - ۴۱ - ۴۰ - ۳۹ - ۳۸ - ۳۷ - ۳۶ - ۳۵ - ۳۴ - ۳۳ - ۳۲ - ۳۱ - ۳۰ - ۲۹ - ۲۸ - ۲۷ - ۲۶ - ۲۵ - ۲۴ - ۲۳ - ۲۲ - ۲۱ - ۲۰ - ۱۹ - ۱۸ - ۱۷ - ۱۶ - ۱۵ - ۱۴ - ۱۳ - ۱۲ - ۱۱ - ۱۰ - ۹ - ۸ - ۷ - ۶ - ۵ - ۴ - ۳ - ۲ - ۱ - ۰

اسا سب اسائن سہل الحصول لوگ کھاتے پیتے ہیں، جماعت پر منفعت ہے اور ترقی پذیر جماعت سے لوگ
درغرض جماعت باہر سے یہاں آتے رہتے ہیں اس شہر سے منجا بری (منجا بری) کا قصبہ مغرب میں ہے
منجا بری

سہوان کے مغرب میں ایک نشیبی خطہ ارض میں واقع ہے مکانات خوشنما ہیں اور شہر سے باہر کا
علاقہ نظر فروغ ہے، کثیف اہل باقالت پائے جاتے ہیں، پینے کے لیے چٹنوں اور میووں کا پانی استعمال
ہوتا ہے، یہاں سے شہر منجا بری (منجا بری) کا قصبہ مغرب میں، چھوٹے علاقے اور ذیل کا قصبہ
ذیل سے منجا بری (منجا بری) کو کارواں سڑک منجا بری سے ہو کر گذرتی ہے۔ اسطری ص ۵۵، ۵۶ سندھ
دیا کے مغرب میں واقع ہے، جو لوگ ذیل سے منصورہ جاتے ہیں وہ منجا بری سے ہو کر گذرتے ہیں
منجا بری منصورہ کے بالمقابل مغرب میں واقع ہے۔
قصدار یا قزدار

اسطری ص ۵۵ میں صدی کا رہنے والا ہے۔

قصدار قومان (قعات، پلیٹوں کا پایہ تخت ہے، اس کے ماتحت شہر اور مزدور دیہات ہیں
قصدار پر منیر بن احمد نامی ایک شخص قابض ہے جو صرف جماسی خلیفہ کے نام پر خطبہ پڑھتا ہے، اس
کا قیام قعات (کیز کانات) میں ہے، طومان زرغین علاقہ ہے، یہاں جزیں سستی ہیں، انگور،
انار اور سرود آب و ہوا کے پل پائے جاتے ہیں، کجور بالکل نہیں ہوتی۔

۱۵۲۲ء میں اسٹان قلی مار ۱۵۲۲ء اس شہر کی بلانے وقوع کے بارے میں محققوں کے درمیان کافی اختلاف مائل ہے، ۱۵۲۲ء
نے جانے وقوع ٹھٹھ یا دتاگر تھوڑا ہے، ہمدیو الا مشن نے جانچوڑ ٹھٹھ سے چالیس میل اور ذیل سے بیس میل
پر ایک شہر تھا، اور یہی نے منجا بری کو سہوان سے تین میل مغرب میں اور اسطری (۱۵۲۲ء) نے منجا بری بالکل
المتنازعہ اتفاقاً کو ذیل سے چھوٹے شمال میں بتایا ہے اس تصریح کے پیش نظر منجا بری کی بلانے وقوع ٹھٹھ
اور جانچوڑ دونوں سے کافی اور شمال میں کریم کوہستانی سلسلہ کے قریب قرار دیا جائے تو ترقی قیاس
معلوم ہوتا ہے۔ ۱۵۲۲ء اسطری ص ۱۵۹، چھوٹے علاقے کا بلانے قصبہ درست ہے۔
تھہ بالکل و بالکل ص ۱۵۹۔

۱۵۴

درجہ شہزاد

بقدر ہے، یہاں کچھ مرغوب ہوتی ہے اور دور دور تک مزروعہ آراضی ہے، بھاؤ معقول ہیں اور تجارت فروغ پڑے۔

تیسرے

مشہد سنی روسویں صدی کا رابع آخری :-

مؤمنان کے ساحل مشہد پر واقع ہے، یہاں بہت سے نخلستان ہیں، عمدہ چھاؤں چوکیاں دیباہ اور ایک اچھی جامع مسجد بھی ہے۔ بلحاظ تمدن باشندے متوسط درجہ کے ہیں، علم کے ساتھ ساتھ ان میں سلیقہ، شائستگی اور خوش مذاقی بھی کم ہے تاہم تیز ایک مشہور تجارتی بندرگاہ ہے۔ ادرسی ربارہویں صدی کا رابع ثالث :-

ساحل سمندر پر ایک چھوٹا لیکن مشہور اور آباد شہر ہے، یہاں فارسی جہاز لنگر انداز ہوتے ہیں عثمان کا پائیہ تخت، رصحاں نیز جزیرہ کیش (رقیں) کے مسافر ادھر کا سفر کرتے ہیں، یہ جزیرہ بحر فارس کے وسط میں واقع ہے۔ تیز سے کچھ دیکر کی مسافت پانچ میل دگ بگ ایک سو ساٹھ میل اور کچھ دیکر سے پچھوڑ (قدن بور) کا فاصلہ نو بڑے مرحلوں کے برابر ہے۔

دیس

اصطخری روسویں صدی کا رابع ثالث :-

سندھ دیا ر مہران کے مغرب میں ساحل سمندر پر واقع ہے، تجارت کی بڑی منڈی ہے سندھ اور دوسرے ملکوں کا بندرگاہ ہے، یہاں کھیتوں کی سنبھالی صرف بارش کے پانی سے ہوتی ہے کیونکہ یہاں نہ کوئیں ہیں نہ نہریں، درختوں کی قلت ہے، کچھ بھی نہیں ہوتی، روکی اور وحشتناک جگہ ہے، صرف تجارت کی خاطر لوگ یہاں رہتے ہیں۔

طہ اصن استقامت ۱۰۸ - نہ تہذیب المشتاقی قلمی ۱۱۳ بھٹہ دیو الا م ۳۲ - نہ صحیح فیصلہ یکم
میل کے قریب ہے۔ شہ کو پی کے قریب مغرب میں سندھ کا تادی بندرگاہ۔

اور جب نصاریٰ ان طوائف کتابیہ پر یہی نہ قائل ہوتے تو اس حضرت نے خدا کے حکم کے مطابق وحی دی، جس پر اہل بخران جھک گئے اور جزیرہ دینے پر تیار ہو گئے۔ (ملاحظہ فرمائیں)

اس سے بہت پہلے ہی بحث سورۃ مدح میں یہی ہے کہ آیات کے الفاظ ہی ایک سرے سے نکلے جاتے ہیں۔ بحث ملائکہ خالق و مخلوق کے کی ہے۔ حتیٰ کہ سورہ ان علق میں یہی بتایا کہ مخلوق میں اللہ کے حکم کے بغیر نہ کوئی نہ کر سکتا ہے اور یہاں کو جس سے ارے کے خود

موجود حقیقت ہی کو لے کر کہنے یا بدلنے کا کوئی حق نہیں۔ ہوا کا کہ مطلق و ناقص (ملاحظہ فرمائیں)

یہ کہی گئی ہیں کہ ہوائے خدا کے کوئی خالق و آفرین۔ مجبور بنائے اس میں کیا انتخاب ہے؟

[illegible]

مذہب و ملت کے لوگ پلٹے جاتے ہیں، بیشتر آبادی اللہ عارف ہے، منصورہ بانیہ سے تین گز شمال مغرب میں، یحیٰ بن مال (ماہل) چھ گز (مشرق میں) ہے، وکیل سے بانیہ کا فاصلہ دو گز ہے۔ بانیہ سے براہ یحیٰ بن مال (ماہل) کیجے (کنایہ) تک جو ساحل سمندر کا شہر ہے، ایک مسلسل رگستان ہے، جہاں بالکل آبادی نہیں اور پانی کیاب ہے، یہ ریگستان اتنا وسیع، اجاڑ اور بخر ہے کہ کسی متنفس کا لہر سے گزر نہیں ہوتا۔ اصطخری ص ۱۱۰۵ بانیہ چھوٹا شہر ہے، منصورہ کے موجودہ عرب سلاطین کا دادا عمر بن عبد العزیز ہتھاری قرشی اسی شہر کا باشندہ تھا۔

سندھ کی بدھ اور مید قومیں
بدھ

اصطخری دومیں صدی کا راج ثالث:-

سندھ کے حدود میں دو غیر مسلم قومیں آباد ہیں۔ ایک بدھ اور دوسری مید، بدھ قوم طوران، ٹٹا، پٹیٹ، ٹکرا، طعان نیز منصورہ کے ماتحت علاقوں کے حدود میں پھیلی ہوئی ہے۔ بدھ قوم کی بستیاں سندھ دیاد مہران کے پچھم میں ہیں، یہ لوگ اونٹ پالتے ہیں، فالج نامی بڑھیا تیز روادنٹ جو خراسان، فارس اور دوسرے ملکوں کو بھیجا جاتا ہے، انہی کے علاقہ میں پیدا ہوتا ہے۔ بدھ قوم کا خاص شہر گندھاوا (گندھ ایل) ہے، یہ لوگ اسی جگہ تجارتی سامان لے کر خرید و فروخت کرنے آتے ہیں۔ بدھ قوم غائبہ دشوں سے مشابہ ہے اور زیادہ تر جھونپڑیوں اور چنگیوں میں رہتی ہے۔
راولپنڈی دہارویں صدی کا راج ثالث:-

طعان کے شمال میں شرقی طعان (طوبران) سے متصل ایک صحرا ہے، اس صحرا سے منصورہ کی حد تک ایک خانہ بدوش قوم آباد ہے جس کو بدھ کہتے ہیں، ان کے قبیلے اور بستیاں بڑی تعداد میں ہیں۔ ایک حصہ یہ ہے کہ غندھ لکھی کی تقریباً ہے جو ایک بڑا بلوچ قبیلہ تھا۔ دوسری رہتے تھے کہ بدھ بالیا۔ الموصد سے کچھ۔ گندھا فاکے آں پاس کا پہاڑی علاقہ مراد ہے جہاں بدھ مذہب کا زور تھا دیکھو پود پیرا ص ۳۳-۳۴۔ کچھ لساک و لساک ص ۱۰۶۔ شے نرچہ المصباح ص ۱۱۱۔

طوران و طوبران، مکران، ملتان اور منصوبہ کے شہروں کے حدود پر آباد ہیں اور یہ لوگ ایک جگہ سے دوسری جگہ منتقل ہوتے رہتے ہیں۔ بدھ قوم (دشالی افریقہ کے) برہنہ خانہ بدوشوں سے ملتی جلتی ہے، یہ لوگ جھونپڑیوں، حجازیوں اور زیر آب نشیبی علاقوں میں رہتے ہیں، یہ علاقے مغربی سندھ میں پائے جاتے ہیں۔ یہ لوگ خوش پیکر، تیز رفتار اونٹ پالتے ہیں جن کی نسل سے فالج نامی اونٹ پیدا ہوتا ہے، خراسان اور فارس وغیرہ کے لوگ اس اونٹ سے ملتی اگہ تیزی سے اونٹ کی نسل لینے کی خاطر اس کے طلبگار رہتے ہیں، وجہ یہ ہے کہ فالج اونٹ کی شکل اور ساخت اچھی ہوتی ہے اور ہمارے ملکوں کے اونٹ کے برخلاف اس کے دو کوبان ہوتے ہیں۔

مید

اصطلاحی: دسویں صدی کا راجہ ثالث:-

(مید قبیلے) ملتان سے سندھ تک سندھ دریا (مہران) کے کنارے کنارے پھیلے ہوئے ہیں، ان کی تعداد بہت ہے، سندھ دریا سے بھینمال (قائمیل) تک جو ریگستان ہے اس میں میدوں کی بہت سی چراگاہیں اور دیہات پائے جاتے ہیں۔
اور لیسویں صدی کا راجہ ثالث:-

مذکورہ بالا ریگستان کے سرے پر مید نامی ایک خانہ بدوش قوم آباد ہے جو اس ریگستان کے کنارے کنارے گھاس کی تلاش میں پھرتی رہتی ہے۔ مید چراگاہیں بھینمال (راہیل) سے متصل ہیں، میدوں کی تعداد بہت ہے اور یہ لوگ اونٹ نیز بکریاں پالتے ہیں اور اپنے مویشی چراتے چراتے اکثر سندھ دریا (مہران) کے کنارہ واقع شہر روتنگ آ جاتے ہیں اور کبھی مزید آگے بڑھ کر مکران کے حدود کے نزدیک پہنچ جاتے ہیں۔

۱۔ کنگم کے علاقے میں مید یا سندھ بالون جیون پارکی Egyptian قوم کی نسل سے تھے جو ساتویں صدی عیسوی کے آخر تک اپنی طرح وادی سندھ پر قابض ہو گئی تھی۔ سندھستان کا قدیم جغرافیہ ص ۵-۲۳۳۔
۲۔ المساکد الممالک ص ۱۰۹۔ تہ نوریہ اشتاق علی ص ۱۱۶۔ ۳۔ المسکدہ ریگستان حدود و جہات و انیس نمایاں کیا گیا۔

ہندوستان کے اہم شہر جنوب مغربی راجستھان کا بھینمال (قامہل)

اصطلاحی ردسویں صدی کا راج (ثالث) :-

ہندوستان کا سرحدی شہر ہے۔ چول (صیمور) تا بھینمال (قامہل) ہندوستانی علاقہ ہے۔ بھینمال (قامہل) سے مکران اور بدھ اور بدھ کی مقلد اراضی سے سرحد ملتان تک کا علاقہ سندھ میں شمار ہوتا ہے۔ بھینمال (قامہل) تا بانیہ اور بھینمال تا کبجہ (کنبایہ) ریگستان ہے، کبجہ (کنبایہ) سے چول (صیمور) تک مزد و اراضی ہے جس میں سلسلہ بیتیاں اور دیہات پائے جاتے ہیں۔ بھینمال (قامہل) سجان (سندان) چول (صیمور) اور کبجہ (کنبایہ) میں جات مسجدیں ہیں اور اسلامی شعائر نظر آتے ہیں، یہ سب خوش حال اور بڑے شہر ہیں، یہاں ناریل، کیلا اور آم پایا جاتا ہے، زراعت زیادہ تر دھان کی ہوتی ہے، شہد کی بہتات ہے لیکن کجور نہیں ہوتی۔

اور لسی (ربارھویں صدی کا راج ثالث) :-

بعض لوگ بھینمال (قامہل) کو ہندوستان میں داخل کرتے ہیں اور بعض اس کو سندھ کا شہر قرار دیتے ہیں، یہ اس ریگستان کے کنارے واقع ہے جو سندھ، ہند، کبجہ، دیمل اور بانیہ سے متصل ہے۔ بھینمال (قامہل) ایک بڑا اور آباد شہر ہے، سندھ سے ہندوستان کا سفر کرنے والے اسی شہر سے ہو کر گزرتے ہیں، یہاں تجارت خوب ہوتی ہے اس پاس مزد و اراضی اور دیہات ہیں، پھل کم ہیں لیکن تجارت پر منفعت ہے، مویشی بھی خوب ہیں، یہاں سے

بعض محققین مثلاً ایلیٹ اور تودو ایلیٹ رائے میں اور لسی کا ماہل یا اہل کی تصدیق ہے اور اہل سے مراد انہوڑہ یا پاتن ہے، یہ رائے درست نہیں معلوم ہوتی کیونکہ اہل کی عدد و سرحد مراتب میں انہوڑہ کا کچھ فرق ہے جو ماہل سے الگ اور مختلف شہر تھا اور اب بھی ہے۔ ماہل بھینمال کی تصدیق معلوم ہوتی ہے جو سرحدی اہل و عوام کے اس پاس واقع تھا، بانیہ کی فروع البلدان میں اس کا نام بلیان یا لون ظہیر تھا ہے۔ بھینمال تجارت کے کوئی شہر تھا اور لسی کے تحت تھا، بعد میں وہ تنوع منتقل ہو گیا تھا اور اس کو حکومت کا مرکز بنایا تھا۔ دیکھو نظر میں ۱۹۶۲ء۔
تجہ المسالک والممالک ص ۱۷۶۔ تہذیبہ المشتاق قلمی ۱۱۶/۱۔

منصورہ کا قاصدہ نو عمر علی اور کیمجے (کبائیر) کا پانچ ہے۔

یا قوت رتیر طویں صدی کا ربع اول :-

بھینمال (قامبل) ہندوستان کا سرحدی شہر ہے، پول (صیور) سے بھینمال (قامبل) تک ہندوستانی علاقہ ہے، بھینمال سے مکران، بڈہ اور اس سے آگے ملتان کی سرحد تک ساری آٹامی سندھ میں داخل ہے۔ بھینمال (قامبل) میں ایک جامع مسجد ہے جہاں باجماعت نماز ادا کی جاتی ہے۔ یہاں ناریل اور کیلا پیدا ہوتا ہے، دوسرے اناجوں کے مقابلہ میں دھان کی کاشت زیادہ ہے۔ بھینمال (قامبل) سے منصورہ کا فاصلہ آٹھ مرلے اور کیچے (کنبیات) کا چار مرلے ہے۔

گجرات کے شہر

آنہلہ اویانہروالایا یاشن (نہروارہ)

دریسی :-

..... یہاں بغرض تجارت بیت سے مسلمان تاجر آتے رہتے ہیں، شہر کا حاکم مسلمانوں کی عزت لڑتا ہے اور ان کے مال و متاع کا محافظ ہے، یہاں کے حکمرانوں کو اپنے علاقہ میں عدل و انصاف قائم رکھنے سے فطری لگاؤ ہے، کسی کام سے ان کو اتنی دل چسپی نہیں جتنی عدل و انصاف سے ہے، لوگ کہتے ہیں کہ ان کے انصاف، پابندی عہد اور حسن سیرت کی بدولت وہ اور ان کی ساری رعایا امن و عافیت سے بہرہ ور ہے، بڑی تعداد میں لوگ دور دور سے ان کی قلمرو میں آتے ہیں، ان کا ملک خوب پھل پھول رہا ہے، باشندے خوش حال ہیں اور سچ عافیت زندگی گزارتے ہیں، یہاں کے عوام اتنے مستباز و اذوق ہوئے ہیں اور بددیانتی سے ان کو ایسی نفرت ہے کہ اگر کسی شخص کا دوسرے پر کوئی حق واجب ہو اور زمین پر خط کھینچ کر ایک دائرہ بنا دیا جائے اور اس میں طالب حق داخل ہو جائے تو دوسرا

۱۔ حضرت مقدسؑ کی یا تو چند تنوں نے کینال سے حضورؐ کیجے کا فاصلہ علی الترتیب آٹھ اور چار مرحلے دیا ہے اور قائدنا
 کہا گیا ہے کہ معجم البلدان، ۱۰۷۱ء۔ تہ ذن کچھ کے بالمقابل مشرق میں اور مینٹی سے دو سو میل شمال میں۔ گئے تو جہاں المشرق
 علی ۱۳۲۱ء۔ تہ فکر انوں سے را شتر اکوٹا قائدان کے راجہ مراد ہیں جن کو عرب بلہار کے نام سے یاد کرتے ہیں۔

شخص از خود اس میں اہم آتا ہے اور اس وقت تک دائرہ سے باہر نہیں نکلتا جب تک پہلے کا حق ادا نہ کر دے یا اس سے حق معاف نہ کر لے۔

منہر والا دھنوارہ کے باشندے چاول، مٹر، لوبیا، اُرد، اور مچھلی کھاتے ہیں، نیز ان جانوروں کا گوشت جو طبعی موت مر جائیں لیکن خود کسی بڑے یا چھوٹے پرندے یا چرندے کو ذبح نہیں کرتے، گائے کا گوشت ان کے ہاں قطعاً ممنوع ہے، جب گائے مر جاتی ہے تو اس کو دفن کر دیتے ہیں۔ یہ مخصوصی برتاؤ صرف گائے کے ساتھ کیا جاتا ہے، جب گائے بڑھاپے کے باعث خدمت کرنے سے قاصر ہو جاتی ہے تو اس سے کام نہیں لیا جاتا اور مرتے دم تک اس کے کھانے، چارے کا خیال رکھنے کی تاکید کی جاتی ہے۔

کیجے رکبنا (تہ)

مسعودی (دسویں صدی کا ربیع ثانی) :-

یہ وہی شہر ہے جس کی طرف چمراتے کبائتی جوتے منسوب کیے جاتے ہیں، یہ جوتے یہاں اور قریب کے شہروں میں جیسے سخان (سندان) اور سوپارہ (سوپارہ) میں بھی بنائے جاتے ہیں، میں نے ۱۰۱۵ھ میں کیجے کا سفر کیا تھا، اس وقت وہاں راجہ مانکیر (مالکیند) بلہرا کی طرف سے بانیہ حاکم تھا، بانیہ برہمن تھا اور اس کو مذہبی مناظرہ کا بڑا شوق تھا، جب کوئی رمتان مسلم یا غیر مسلم عالم کیجے کو بتاتا آتا تو بانیہ اس سے مناظرہ کیا کرتا تھا۔ یہ شہر سندھ کی ایک خلیج پر واقع ہے، جو نیل یا دجلہ یا فرات سے زیادہ وسیع ہے، اس خلیج کے ہر دو جانب شہر، گاؤں، دیہات، بستیوں، نیز باغ اور ناریل کے کچھ موجود ہیں۔ باغوں اور کھیتوں میں مور، طوطے اور دوسرے پرندے پائے جاتے ہیں۔ کیجے اور اُس سندھ کے درمیان جس سے یہ خلیج نکلتی ہے، دو دن یا اس سے کچھ کم مسافت ہے۔ اور سی۔

سندھ سے تین میل کے فاصلے پر ایک خوشنما شہر ہے، یہاں مختلف شہروں اور ملکوں کا

لے مرجع الادب حاشیہ جامع لال ۱۳۳/۱ - ۱۳۴ - ۱۳۵ - ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۳۸ - ۱۳۹ - ۱۴۰ - ۱۴۱ - ۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴ - ۱۴۵ - ۱۴۶ - ۱۴۷ - ۱۴۸ - ۱۴۹ - ۱۵۰ - ۱۵۱ - ۱۵۲ - ۱۵۳ - ۱۵۴ - ۱۵۵ - ۱۵۶ - ۱۵۷ - ۱۵۸ - ۱۵۹ - ۱۶۰ - ۱۶۱ - ۱۶۲ - ۱۶۳ - ۱۶۴ - ۱۶۵ - ۱۶۶ - ۱۶۷ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۱۷۰ - ۱۷۱ - ۱۷۲ - ۱۷۳ - ۱۷۴ - ۱۷۵ - ۱۷۶ - ۱۷۷ - ۱۷۸ - ۱۷۹ - ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱۸۲ - ۱۸۳ - ۱۸۴ - ۱۸۵ - ۱۸۶ - ۱۸۷ - ۱۸۸ - ۱۸۹ - ۱۹۰ - ۱۹۱ - ۱۹۲ - ۱۹۳ - ۱۹۴ - ۱۹۵ - ۱۹۶ - ۱۹۷ - ۱۹۸ - ۱۹۹ - ۲۰۰ - ۲۰۱ - ۲۰۲ - ۲۰۳ - ۲۰۴ - ۲۰۵ - ۲۰۶ - ۲۰۷ - ۲۰۸ - ۲۰۹ - ۲۱۰ - ۲۱۱ - ۲۱۲ - ۲۱۳ - ۲۱۴ - ۲۱۵ - ۲۱۶ - ۲۱۷ - ۲۱۸ - ۲۱۹ - ۲۲۰ - ۲۲۱ - ۲۲۲ - ۲۲۳ - ۲۲۴ - ۲۲۵ - ۲۲۶ - ۲۲۷ - ۲۲۸ - ۲۲۹ - ۲۳۰ - ۲۳۱ - ۲۳۲ - ۲۳۳ - ۲۳۴ - ۲۳۵ - ۲۳۶ - ۲۳۷ - ۲۳۸ - ۲۳۹ - ۲۴۰ - ۲۴۱ - ۲۴۲ - ۲۴۳ - ۲۴۴ - ۲۴۵ - ۲۴۶ - ۲۴۷ - ۲۴۸ - ۲۴۹ - ۲۵۰ - ۲۵۱ - ۲۵۲ - ۲۵۳ - ۲۵۴ - ۲۵۵ - ۲۵۶ - ۲۵۷ - ۲۵۸ - ۲۵۹ - ۲۶۰ - ۲۶۱ - ۲۶۲ - ۲۶۳ - ۲۶۴ - ۲۶۵ - ۲۶۶ - ۲۶۷ - ۲۶۸ - ۲۶۹ - ۲۷۰ - ۲۷۱ - ۲۷۲ - ۲۷۳ - ۲۷۴ - ۲۷۵ - ۲۷۶ - ۲۷۷ - ۲۷۸ - ۲۷۹ - ۲۸۰ - ۲۸۱ - ۲۸۲ - ۲۸۳ - ۲۸۴ - ۲۸۵ - ۲۸۶ - ۲۸۷ - ۲۸۸ - ۲۸۹ - ۲۹۰ - ۲۹۱ - ۲۹۲ - ۲۹۳ - ۲۹۴ - ۲۹۵ - ۲۹۶ - ۲۹۷ - ۲۹۸ - ۲۹۹ - ۳۰۰ - ۳۰۱ - ۳۰۲ - ۳۰۳ - ۳۰۴ - ۳۰۵ - ۳۰۶ - ۳۰۷ - ۳۰۸ - ۳۰۹ - ۳۱۰ - ۳۱۱ - ۳۱۲ - ۳۱۳ - ۳۱۴ - ۳۱۵ - ۳۱۶ - ۳۱۷ - ۳۱۸ - ۳۱۹ - ۳۲۰ - ۳۲۱ - ۳۲۲ - ۳۲۳ - ۳۲۴ - ۳۲۵ - ۳۲۶ - ۳۲۷ - ۳۲۸ - ۳۲۹ - ۳۳۰ - ۳۳۱ - ۳۳۲ - ۳۳۳ - ۳۳۴ - ۳۳۵ - ۳۳۶ - ۳۳۷ - ۳۳۸ - ۳۳۹ - ۳۴۰ - ۳۴۱ - ۳۴۲ - ۳۴۳ - ۳۴۴ - ۳۴۵ - ۳۴۶ - ۳۴۷ - ۳۴۸ - ۳۴۹ - ۳۵۰ - ۳۵۱ - ۳۵۲ - ۳۵۳ - ۳۵۴ - ۳۵۵ - ۳۵۶ - ۳۵۷ - ۳۵۸ - ۳۵۹ - ۳۶۰ - ۳۶۱ - ۳۶۲ - ۳۶۳ - ۳۶۴ - ۳۶۵ - ۳۶۶ - ۳۶۷ - ۳۶۸ - ۳۶۹ - ۳۷۰ - ۳۷۱ - ۳۷۲ - ۳۷۳ - ۳۷۴ - ۳۷۵ - ۳۷۶ - ۳۷۷ - ۳۷۸ - ۳۷۹ - ۳۸۰ - ۳۸۱ - ۳۸۲ - ۳۸۳ - ۳۸۴ - ۳۸۵ - ۳۸۶ - ۳۸۷ - ۳۸۸ - ۳۸۹ - ۳۹۰ - ۳۹۱ - ۳۹۲ - ۳۹۳ - ۳۹۴ - ۳۹۵ - ۳۹۶ - ۳۹۷ - ۳۹۸ - ۳۹۹ - ۴۰۰ - ۴۰۱ - ۴۰۲ - ۴۰۳ - ۴۰۴ - ۴۰۵ - ۴۰۶ - ۴۰۷ - ۴۰۸ - ۴۰۹ - ۴۱۰ - ۴۱۱ - ۴۱۲ - ۴۱۳ - ۴۱۴ - ۴۱۵ - ۴۱۶ - ۴۱۷ - ۴۱۸ - ۴۱۹ - ۴۲۰ - ۴۲۱ - ۴۲۲ - ۴۲۳ - ۴۲۴ - ۴۲۵ - ۴۲۶ - ۴۲۷ - ۴۲۸ - ۴۲۹ - ۴۳۰ - ۴۳۱ - ۴۳۲ - ۴۳۳ - ۴۳۴ - ۴۳۵ - ۴۳۶ - ۴۳۷ - ۴۳۸ - ۴۳۹ - ۴۴۰ - ۴۴۱ - ۴۴۲ - ۴۴۳ - ۴۴۴ - ۴۴۵ - ۴۴۶ - ۴۴۷ - ۴۴۸ - ۴۴۹ - ۴۵۰ - ۴۵۱ - ۴۵۲ - ۴۵۳ - ۴۵۴ - ۴۵۵ - ۴۵۶ - ۴۵۷ - ۴۵۸ - ۴۵۹ - ۴۶۰ - ۴۶۱ - ۴۶۲ - ۴۶۳ - ۴۶۴ - ۴۶۵ - ۴۶۶ - ۴۶۷ - ۴۶۸ - ۴۶۹ - ۴۷۰ - ۴۷۱ - ۴۷۲ - ۴۷۳ - ۴۷۴ - ۴۷۵ - ۴۷۶ - ۴۷۷ - ۴۷۸ - ۴۷۹ - ۴۸۰ - ۴۸۱ - ۴۸۲ - ۴۸۳ - ۴۸۴ - ۴۸۵ - ۴۸۶ - ۴۸۷ - ۴۸۸ - ۴۸۹ - ۴۹۰ - ۴۹۱ - ۴۹۲ - ۴۹۳ - ۴۹۴ - ۴۹۵ - ۴۹۶ - ۴۹۷ - ۴۹۸ - ۴۹۹ - ۵۰۰ - ۵۰۱ - ۵۰۲ - ۵۰۳ - ۵۰۴ - ۵۰۵ - ۵۰۶ - ۵۰۷ - ۵۰۸ - ۵۰۹ - ۵۱۰ - ۵۱۱ - ۵۱۲ - ۵۱۳ - ۵۱۴ - ۵۱۵ - ۵۱۶ - ۵۱۷ - ۵۱۸ - ۵۱۹ - ۵۲۰ - ۵۲۱ - ۵۲۲ - ۵۲۳ - ۵۲۴ - ۵۲۵ - ۵۲۶ - ۵۲۷ - ۵۲۸ - ۵۲۹ - ۵۳۰ - ۵۳۱ - ۵۳۲ - ۵۳۳ - ۵۳۴ - ۵۳۵ - ۵۳۶ - ۵۳۷ - ۵۳۸ - ۵۳۹ - ۵۴۰ - ۵۴۱ - ۵۴۲ - ۵۴۳ - ۵۴۴ - ۵۴۵ - ۵۴۶ - ۵۴۷ - ۵۴۸ - ۵۴۹ - ۵۵۰ - ۵۵۱ - ۵۵۲ - ۵۵۳ - ۵۵۴ - ۵۵۵ - ۵۵۶ - ۵۵۷ - ۵۵۸ - ۵۵۹ - ۵۶۰ - ۵۶۱ - ۵۶۲ - ۵۶۳ - ۵۶۴ - ۵۶۵ - ۵۶۶ - ۵۶۷ - ۵۶۸ - ۵۶۹ - ۵۷۰ - ۵۷۱ - ۵۷۲ - ۵۷۳ - ۵۷۴ - ۵۷۵ - ۵۷۶ - ۵۷۷ - ۵۷۸ - ۵۷۹ - ۵۸۰ - ۵۸۱ - ۵۸۲ - ۵۸۳ - ۵۸۴ - ۵۸۵ - ۵۸۶ - ۵۸۷ - ۵۸۸ - ۵۸۹ - ۵۹۰ - ۵۹۱ - ۵۹۲ - ۵۹۳ - ۵۹۴ - ۵۹۵ - ۵۹۶ - ۵۹۷ - ۵۹۸ - ۵۹۹ - ۶۰۰ - ۶۰۱ - ۶۰۲ - ۶۰۳ - ۶۰۴ - ۶۰۵ - ۶۰۶ - ۶۰۷ - ۶۰۸ - ۶۰۹ - ۶۱۰ - ۶۱۱ - ۶۱۲ - ۶۱۳ - ۶۱۴ - ۶۱۵ - ۶۱۶ - ۶۱۷ - ۶۱۸ - ۶۱۹ - ۶۲۰ - ۶۲۱ - ۶۲۲ - ۶۲۳ - ۶۲۴ - ۶۲۵ - ۶۲۶ - ۶۲۷ - ۶۲۸ - ۶۲۹ - ۶۳۰ - ۶۳۱ - ۶۳۲ - ۶۳۳ - ۶۳۴ - ۶۳۵ - ۶۳۶ - ۶۳۷ - ۶۳۸ - ۶۳۹ - ۶۴۰ - ۶۴۱ - ۶۴۲ - ۶۴۳ - ۶۴۴ - ۶۴۵ - ۶۴۶ - ۶۴۷ - ۶۴۸ - ۶۴۹ - ۶۵۰ - ۶۵۱ - ۶۵۲ - ۶۵۳ - ۶۵۴ - ۶۵۵ - ۶۵۶ - ۶۵۷ - ۶۵۸ - ۶۵۹ - ۶۶۰ - ۶۶۱ - ۶۶۲ - ۶۶۳ - ۶۶۴ - ۶۶۵ - ۶۶۶ - ۶۶۷ - ۶۶۸ - ۶۶۹ - ۶۷۰ - ۶۷۱ - ۶۷۲ - ۶۷۳ - ۶۷۴ - ۶۷۵ - ۶۷۶ - ۶۷۷ - ۶۷۸ - ۶۷۹ - ۶۸۰ - ۶۸۱ - ۶۸۲ - ۶۸۳ - ۶۸۴ - ۶۸۵ - ۶۸۶ - ۶۸۷ - ۶۸۸ - ۶۸۹ - ۶۹۰ - ۶۹۱ - ۶۹۲ - ۶۹۳ - ۶۹۴ - ۶۹۵ - ۶۹۶ - ۶۹۷ - ۶۹۸ - ۶۹۹ - ۷۰۰ - ۷۰۱ - ۷۰۲ - ۷۰۳ - ۷۰۴ - ۷۰۵ - ۷۰۶ - ۷۰۷ - ۷۰۸ - ۷۰۹ - ۷۱۰ - ۷۱۱ - ۷۱۲ - ۷۱۳ - ۷۱۴ - ۷۱۵ - ۷۱۶ - ۷۱۷ - ۷۱۸ - ۷۱۹ - ۷۲۰ - ۷۲۱ - ۷۲۲ - ۷۲۳ - ۷۲۴ - ۷۲۵ - ۷۲۶ - ۷۲۷ - ۷۲۸ - ۷۲۹ - ۷۳۰ - ۷۳۱ - ۷۳۲ - ۷۳۳ - ۷۳۴ - ۷۳۵ - ۷۳۶ - ۷۳۷ - ۷۳۸ - ۷۳۹ - ۷۴۰ - ۷۴۱ - ۷۴۲ - ۷۴۳ - ۷۴۴ - ۷۴۵ - ۷۴۶ - ۷۴۷ - ۷۴۸ - ۷۴۹ - ۷۵۰ - ۷۵۱ - ۷۵۲ - ۷۵۳ - ۷۵۴ - ۷۵۵ - ۷۵۶ - ۷۵۷ - ۷۵۸ - ۷۵۹ - ۷۶۰ - ۷۶۱ - ۷۶۲ - ۷۶۳ - ۷۶۴ - ۷۶۵ - ۷۶۶ - ۷۶۷ - ۷۶۸ - ۷۶۹ - ۷۷۰ - ۷۷۱ - ۷۷۲ - ۷۷۳ - ۷۷۴ - ۷۷۵ - ۷۷۶ - ۷۷۷ - ۷۷۸ - ۷۷۹ - ۷۸۰ - ۷۸۱ - ۷۸۲ - ۷۸۳ - ۷۸۴ - ۷۸۵ - ۷۸۶ - ۷۸۷ - ۷۸۸ - ۷۸۹ - ۷۹۰ - ۷۹۱ - ۷۹۲ - ۷۹۳ - ۷۹۴ - ۷۹۵ - ۷۹۶ - ۷۹۷ - ۷۹۸ - ۷۹۹ - ۸۰۰ - ۸۰۱ - ۸۰۲ - ۸۰۳ - ۸۰۴ - ۸۰۵ - ۸۰۶ - ۸۰۷ - ۸۰۸ - ۸۰۹ - ۸۱۰ - ۸۱۱ - ۸۱۲ - ۸۱۳ - ۸۱۴ - ۸۱۵ - ۸۱۶ - ۸۱۷ - ۸۱۸ - ۸۱۹ - ۸۲۰ - ۸۲۱ - ۸۲۲ - ۸۲۳ - ۸۲۴ - ۸۲۵ - ۸۲۶ - ۸۲۷ - ۸۲۸ - ۸۲۹ - ۸۳۰ - ۸۳۱ - ۸۳۲ - ۸۳۳ - ۸۳۴ - ۸۳۵ - ۸۳۶ - ۸۳۷ - ۸۳۸ - ۸۳۹ - ۸۴۰ - ۸۴۱ - ۸۴۲ - ۸۴۳ - ۸۴۴ - ۸۴۵ - ۸۴۶ - ۸۴۷ - ۸۴۸ - ۸۴۹ - ۸۵۰ - ۸۵۱ - ۸۵۲ - ۸۵۳ - ۸۵۴ - ۸۵۵ - ۸۵۶ - ۸۵۷ - ۸۵۸ - ۸۵۹ - ۸۶۰ - ۸۶۱ - ۸۶۲ - ۸۶۳ - ۸۶۴ - ۸۶۵ - ۸۶۶ - ۸۶۷ - ۸۶۸ - ۸۶۹ - ۸۷۰ - ۸۷۱ - ۸۷۲ - ۸۷۳ - ۸۷۴ - ۸۷۵ - ۸۷۶ - ۸۷۷ - ۸۷۸ - ۸۷۹ - ۸۸۰ - ۸۸۱ - ۸۸۲ - ۸۸۳ - ۸۸۴ - ۸۸۵ - ۸۸۶ - ۸۸۷ - ۸۸۸ - ۸۸۹ - ۸۹۰ - ۸۹۱ - ۸۹۲ - ۸۹۳ - ۸۹۴ - ۸۹۵ - ۸۹۶ - ۸۹۷ - ۸۹۸ - ۸۹۹ - ۹۰۰ - ۹۰۱ - ۹۰۲ - ۹۰۳ - ۹۰۴ - ۹۰۵ - ۹۰۶ - ۹۰۷ - ۹۰۸ - ۹۰۹ - ۹۱۰ - ۹۱۱ - ۹۱۲ - ۹۱۳ - ۹۱۴ - ۹۱۵ - ۹۱۶ - ۹۱۷ - ۹۱۸ - ۹۱۹ - ۹۲۰ - ۹۲۱ - ۹۲۲ - ۹۲۳ - ۹۲۴ - ۹۲۵ - ۹۲۶ - ۹۲۷ - ۹۲۸ - ۹۲۹ - ۹۳۰ - ۹۳۱ - ۹۳۲ - ۹۳۳ - ۹۳۴ - ۹۳۵ - ۹۳۶ - ۹۳۷ - ۹۳۸ - ۹۳۹ - ۹۴۰ - ۹۴۱ - ۹۴۲ - ۹۴۳ - ۹۴۴ - ۹۴۵ - ۹۴۶ - ۹۴۷ - ۹۴۸ - ۹۴۹ - ۹۵۰ - ۹۵۱ - ۹۵۲ - ۹۵۳ - ۹۵۴ - ۹۵۵ - ۹۵۶ - ۹۵۷ - ۹۵۸ - ۹۵۹ - ۹۶۰ - ۹۶۱ - ۹۶۲ - ۹۶۳ - ۹۶۴ - ۹۶۵ - ۹۶۶ - ۹۶۷ - ۹۶۸ - ۹۶۹ - ۹۷۰ - ۹۷۱ - ۹۷۲ - ۹۷۳ - ۹۷۴ - ۹۷۵ - ۹۷۶ - ۹۷۷ - ۹۷۸ - ۹۷۹ - ۹۸۰ - ۹۸۱ - ۹۸۲ - ۹۸۳ - ۹۸۴ - ۹۸۵ - ۹۸۶ - ۹۸۷ - ۹۸۸ - ۹۸۹ - ۹۹۰ - ۹۹۱ - ۹۹۲ - ۹۹۳ - ۹۹۴ - ۹۹۵ - ۹۹۶ - ۹۹۷ - ۹۹۸ - ۹۹۹ - ۱۰۰۰ - ۱۰۰۱ - ۱۰۰۲ - ۱۰۰۳ - ۱۰۰۴ - ۱۰۰۵ - ۱۰۰۶ - ۱۰۰۷ - ۱۰۰۸ - ۱۰۰۹ - ۱۰۱۰ - ۱۰۱۱ - ۱۰۱۲ - ۱۰۱۳ - ۱۰۱۴ - ۱۰۱۵ - ۱۰۱۶ - ۱۰۱۷ - ۱۰۱۸ - ۱۰۱۹ - ۱۰۲۰ - ۱۰۲۱ - ۱۰۲۲ - ۱۰۲۳ - ۱۰۲۴ - ۱۰۲۵ - ۱۰۲۶ - ۱۰۲۷ - ۱۰۲۸ - ۱۰۲۹ - ۱۰۳۰ - ۱۰۳۱ - ۱۰۳۲ - ۱۰۳۳ - ۱۰۳۴ - ۱۰۳۵ - ۱۰۳۶ - ۱۰۳۷ - ۱۰۳۸ - ۱۰۳۹ - ۱۰۴۰ - ۱۰۴۱ - ۱۰۴۲ - ۱۰۴۳ - ۱۰۴۴ - ۱۰۴۵ - ۱۰۴۶ - ۱۰۴۷ - ۱۰۴۸ - ۱۰۴۹ - ۱۰۵۰ - ۱۰۵۱ - ۱۰۵۲ - ۱۰۵۳ - ۱۰۵۴ - ۱۰۵۵ - ۱۰۵۶ - ۱۰۵۷ - ۱۰۵۸ - ۱۰۵۹ - ۱۰۶۰ - ۱۰۶۱ - ۱۰۶۲ - ۱۰۶۳ - ۱۰۶۴ - ۱۰۶۵ - ۱۰۶۶ - ۱۰۶۷ - ۱۰۶۸ - ۱۰۶۹ - ۱۰۷۰ - ۱۰۷۱ - ۱۰۷۲ - ۱۰۷۳ - ۱۰۷۴ - ۱۰۷۵ - ۱۰۷۶ - ۱۰۷۷ - ۱۰۷۸ - ۱۰۷۹ - ۱۰۸۰ - ۱۰۸۱ - ۱۰۸۲ - ۱۰۸۳ - ۱۰۸۴ - ۱۰۸۵ - ۱۰۸۶ - ۱۰۸۷ - ۱۰۸۸ - ۱۰۸۹ - ۱۰۹۰ - ۱۰۹۱ - ۱۰۹۲ - ۱۰۹۳ - ۱۰۹۴ - ۱۰۹۵ - ۱۰۹۶ - ۱۰۹۷ - ۱۰۹۸ - ۱۰۹۹ - ۱۱۰۰ - ۱۱۰۱ - ۱۱۰۲ - ۱۱۰۳ - ۱۱۰۴ - ۱۱۰۵ - ۱۱۰۶ - ۱۱۰۷ - ۱۱۰۸ - ۱۱۰۹ - ۱۱۱۰ - ۱۱۱۱ - ۱۱۱۲ - ۱۱۱۳ - ۱۱۱۴ - ۱۱۱۵ - ۱۱۱۶ - ۱۱۱۷ - ۱۱۱۸ - ۱۱۱۹ - ۱۱۲۰ - ۱۱۲۱ - ۱۱۲۲ - ۱۱۲۳ - ۱۱۲۴ - ۱۱۲۵ - ۱۱۲۶ - ۱۱۲۷ - ۱۱۲۸ - ۱۱۲۹ - ۱۱۳۰ - ۱۱۳۱ - ۱۱۳۲ - ۱۱۳۳ - ۱۱۳۴ - ۱۱۳۵ - ۱۱۳۶ - ۱۱۳۷ - ۱۱۳۸ - ۱۱۳۹ - ۱۱۴۰ - ۱۱۴۱ - ۱۱۴۲ - ۱۱۴۳ - ۱۱۴۴ - ۱۱۴۵ - ۱۱۴۶ - ۱۱۴۷ - ۱۱۴۸ - ۱۱۴۹ - ۱۱۵۰ - ۱۱۵۱ - ۱۱۵۲ - ۱۱۵۳ - ۱۱۵۴ - ۱۱۵۵ - ۱۱۵۶ - ۱۱۵۷ - ۱۱۵۸ - ۱۱۵۹ - ۱۱۶۰ - ۱۱۶۱ - ۱۱۶۲ - ۱۱۶۳ - ۱۱۶۴ - ۱۱۶۵ - ۱۱۶۶ - ۱۱۶۷ - ۱۱۶۸ - ۱۱۶۹ - ۱۱۷۰ - ۱۱۷۱ - ۱۱۷۲ - ۱۱۷۳ - ۱۱۷۴ - ۱۱۷۵ - ۱۱۷۶ - ۱۱۷۷ - ۱۱۷۸ - ۱۱۷۹ - ۱۱۸۰ - ۱۱۸۱ - ۱۱۸۲ - ۱۱۸۳ - ۱۱۸۴ - ۱۱۸۵ - ۱۱۸۶ - ۱۱۸۷ - ۱۱۸۸ - ۱۱۸۹ - ۱۱۹۰ - ۱۱۹۱ - ۱۱۹۲ - ۱۱۹۳ - ۱۱۹۴ - ۱۱۹۵ - ۱۱۹۶ - ۱۱۹۷ - ۱۱۹۸ - ۱۱۹۹ - ۱۲۰۰ - ۱۲۰۱ - ۱۲۰۲ - ۱۲۰۳ - ۱۲۰۴ - ۱۲۰۵ - ۱۲۰۶ - ۱۲۰۷ - ۱۲۰۸ - ۱۲۰۹ - ۱۲۱۰ - ۱۲۱۱ - ۱۲۱۲ - ۱۲۱۳ - ۱۲۱۴ - ۱۲۱۵ - ۱۲۱۶ - ۱۲۱۷ - ۱۲۱۸ - ۱۲۱۹ - ۱۲۲۰ - ۱۲۲۱ - ۱۲۲۲ - ۱۲۲۳ - ۱۲۲۴ - ۱۲۲۵ - ۱۲۲۶ - ۱۲۲۷ - ۱۲۲۸ - ۱۲۲۹ - ۱۲۳۰ - ۱۲۳۱ - ۱۲۳۲ - ۱۲۳۳ - ۱۲۳۴ - ۱۲۳۵ - ۱۲۳۶ - ۱۲۳۷ - ۱۲۳۸ - ۱۲۳۹ - ۱۲۴۰ - ۱۲۴۱ - ۱۲۴۲ - ۱۲۴۳ - ۱۲۴۴ - ۱۲۴۵ - ۱۲۴۶ - ۱۲۴۷ - ۱۲۴۸ - ۱۲۴۹ - ۱۲۵۰ - ۱۲۵۱ - ۱۲۵۲ - ۱۲۵۳ - ۱۲۵۴ - ۱۲۵۵ - ۱۲۵۶ - ۱۲۵۷ - ۱۲۵۸ - ۱۲۵۹ - ۱۲۶۰ - ۱۲۶۱ - ۱۲۶۲ - ۱۲۶۳ - ۱۲۶۴ - ۱۲۶۵ - ۱۲۶۶ - ۱۲۶۷ - ۱۲۶۸ - ۱۲۶۹ - ۱۲۷۰ - ۱۲۷۱ - ۱۲۷۲ - ۱۲۷۳ - ۱۲۷۴ - ۱۲۷۵ - ۱۲۷۶ - ۱۲۷۷ - ۱۲۷۸ - ۱۲۷۹ - ۱۲۸۰ - ۱۲۸۱ - ۱۲۸۲ - ۱۲۸۳ - ۱۲۸۴ - ۱۲۸۵ - ۱۲۸۶ - ۱۲۸۷ - ۱۲۸۸ - ۱۲۸۹ - ۱۲۹۰ - ۱۲۹۱ - ۱۲۹۲ - ۱۲۹۳ - ۱۲۹۴ - ۱۲۹۵ - ۱۲۹۶ - ۱۲۹۷ - ۱۲۹۸ - ۱۲۹۹ - ۱۳۰۰ - ۱۳۰۱ - ۱۳۰۲ - ۱۳۰۳ - ۱۳۰۴ - ۱۳۰۵ - ۱۳۰۶ - ۱۳۰۷ - ۱۳۰۸ - ۱۳۰۹ - ۱۳۱۰ - ۱۳۱۱ - ۱۳۱۲ - ۱۳۱۳ - ۱۳۱۴ - ۱۳۱۵ - ۱۳۱۶ - ۱۳۱۷ - ۱۳۱۸ - ۱۳۱۹ - ۱۳۲۰ - ۱۳۲۱ - ۱۳۲۲ - ۱۳۲۳ - ۱۳۲۴ - ۱۳۲۵ - ۱۳۲۶ - ۱۳۲۷ - ۱۳۲۸ - ۱۳۲۹ - ۱۳۳۰ - ۱۳۳۱ - ۱۳۳۲ - ۱۳۳۳ - ۱۳۳۴ - ۱۳۳۵ - ۱۳۳۶ - ۱۳۳۷ - ۱۳۳۸ - ۱۳۳۹ - ۱۳۴۰ - ۱۳۴۱ - ۱۳۴۲ - ۱۳۴۳ - ۱۳۴۴ - ۱۳۴۵ - ۱۳۴۶ - ۱۳۴۷ - ۱۳۴۸ - ۱۳۴۹ - ۱۳۵۰ - ۱۳۵۱ - ۱۳۵۲ - ۱۳۵۳ - ۱۳۵۴ - ۱۳۵۵ - ۱۳۵۶ - ۱۳۵۷ - ۱۳۵۸ - ۱۳۵۹ - ۱۳۶۰ - ۱۳۶۱ - ۱۳۶۲ - ۱۳۶۳ - ۱۳۶۴ - ۱۳۶۵ - ۱۳۶۶ - ۱۳۶۷ - ۱۳۶۸ - ۱۳۶۹ - ۱۳۷۰ - ۱۳۷۱ - ۱۳۷۲ - ۱۳۷۳ - ۱۳۷۴ - ۱۳۷۵ - ۱۳۷۶ - ۱۳۷۷ - ۱۳۷۸ - ۱۳۷۹ - ۱۳۸۰ - ۱۳۸۱ - ۱۳۸۲ - ۱۳۸۳ - ۱۳۸۴ - ۱۳۸۵ - ۱۳۸۶ - ۱۳۸۷ - ۱۳۸۸ - ۱۳۸۹ - ۱۳۹۰ - ۱۳۹۱ - ۱۳۹۲ - ۱۳۹۳ - ۱۳۹۴ - ۱۳۹۵ - ۱۳۹۶ - ۱۳۹۷ - ۱۳۹۸ - ۱۳۹۹ - ۱۴۰۰ - ۱۴۰۱ - ۱۴۰۲ - ۱۴۰۳ - ۱۴۰۴ - ۱۴۰۵ - ۱۴۰۶ - ۱۴۰۷ - ۱۴۰۸ - ۱۴۰۹ - ۱۴۱۰ - ۱۴۱۱ - ۱۴۱۲ - ۱۴۱۳ - ۱۴۱۴ - ۱۴۱۵ - ۱۴۱۶ - ۱۴۱۷ - ۱۴۱۸ - ۱۴۱۹ - ۱۴۲۰ - ۱۴۲۱ - ۱۴۲۲ - ۱۴۲۳ - ۱۴۲۴ - ۱۴۲۵ - ۱۴۲۶ - ۱۴۲۷ - ۱۴۲۸ - ۱۴۲۹ - ۱۴۳۰ - ۱۴۳۱ - ۱۴۳۲ - ۱۴۳۳ - ۱۴۳۴ - ۱۴۳۵ - ۱۴۳۶ - ۱۴۳۷ - ۱۴۳۸ - ۱۴۳۹ - ۱۴۴۰ - ۱۴۴۱ - ۱۴۴۲ - ۱۴۴۳ - ۱۴۴۴ - ۱۴۴۵ - ۱۴۴۶ - ۱۴۴

تجارتی سامان اتارا جاتا ہے اور مختلف سمتوں میں بھیجا جاتا ہے، یہ بھی ایک خلیج پر واقع ہے جہاں چارنگر
 امداد ہوتے ہیں، پانی کی فراوانی ہے، کچھ دکنیائوں کے گرد ایک مضبوط شہر بنا ہوا ہے جس کو سندھ کے گورنروں
 نے اس وقت بغاوت کا باعث جزیرہ کیش کے حاکم نے کچھ پر حملہ کر کے اس کو فتح کر لیا تھا۔
 گندھار (قندھار)

اور پستی :-

گندھار (قندھار) وسیع آباد شہر ہے، باشندے اپنی ڈاڑھیوں کے اعتبار سے ایک امتیازی
 حیثیت کے مالک ہیں، وہ لمبی لمبی ڈاڑھیاں رکھتے ہیں، اکثر لوگوں کی ڈاڑھی گھٹنوں یا اس سے کچھ
 کم دراز ہوتی ہے خوب گھنی اور چمڑی بھی، ان کے چہرے گول ہوتے ہیں، ان کی لمبی چوڑی ڈاڑھیاں
 ضرب المثل بن گئی ہیں، لباس اور ظاہری ہیئت میں ترکوں سے ملنے جلتے ہیں، گندھار (قندھار) اور
 اس کے ماتحت دیہاتوں میں گیلوں، چاول، دوسرے غلے بکریاں اور گائیں پائی جاتی ہیں، یہ لوگ
 مردہ بکریاں کھاتے ہیں، گائے کا گوشت کثرت حرام ہے جیسا کہ ہم پہلے بیان کر چکے ہیں۔ سیل گاڑی
 سے گندھار (قندھار) تا پاتن (نہروار) پانچ مرحلے کے بقدر مسافت ہے۔ گندھار لوں کی
 کابل شاخ سے جنگ رہتی ہے۔
 بروج نہ بروج یا بروج

اور پستی، ایک بڑا اور با عظمت شہر ہے، عمارتیں، اینٹ اور چونے کی ہیں، باشندے بلند و صلہ ہیں

کیش یا قس خلیج فارس کا ایک مشہور جزیرہ اور آبادی بھی بہت زیادہ ہے، اس کی رائے ہے کہ کیش سے کچھ مراد ہے،
 جزیرہ تک نہیں معلوم ہے عرب کچھ کیش سے تیز نہیں کہتے، بلکہ کچھ کا عرب فتح لائن ہے۔ دوسری نے بھی دوسری بکر
 خلیج فارس کے جزیرہ قس کو کیش کہا ہے۔ یہ خلیج کچھ سے ساٹھ میل دور جزیرہ قس کے قریب ہے۔ جزیرہ قس
 اس لیے کہ گندھار کے گندھار اگر خٹانستان کے قندھار سے غلط لفظ کر دیا ہے، ورنہ اس اور لباس کے بارے میں اس نے
 ہمیں بھی یہی دقت دیا ہے، اس کی اس تقریب سے بھی کہ ان کی کابل شاخ سے جنگ رہتی ہے صحت
 کا یہ ہے کہ گندھار سے خٹانستان کا قندھار مراد ہے۔ وہی دوسری صدی میں کابل شاخ کی قندھاری ترکوں سے جنگ
 رہتی تھی۔ یہ جزیرہ قس بھی مراد ہے۔ اس کے قریب کابل کی ایک کشتی بھی ہے۔ یہ جزیرہ قس بھی مراد ہے۔
 قندھار کے قندھار بھی مراد ہے۔

ہندوستان کے مغربی ساحل کے شہر
اَوکھن (اوٹکین) اور کولینار (کولی)

ابن خردادبہرہ دہویں صدی کا ریج ثانی :-

سندھ دریل کے ڈیلٹا) سے اوکھن (اوٹکین) تک جہاں سے ہندوستان کی ابتدا ہوتی ہے، چارون کی مسافت پر ہے، اوکھن (اوٹکین) کے پہاڑوں میں بانس پیدا ہوتا ہے اور میدانوں میں غلہ، یہاں کے باشندے، سرکش، ہائی اور ڈاکو ہیں۔ اوکھن سے پندرہ کا فاصلہ دو فرسخ (تقریباً سات میل) ہے، میدان کے لوگ سمندری ڈاکو ہیں۔ اوکھن سے کوئینار کوئی کا فاصلہ بھی دو فرسخ (تقریباً سات میل) ہے کوئینار کوئی سے سجان (سندان) تک اٹھارہ فرسخ (تقریباً ساٹھ میل) مسافت ہے۔ سجان (سندان) میں ساگوئی اور بانس کے جنگل ہیں۔

[illegible]

اور سیٹی، کیجے رکتا پانی سے براہ سمندر جزیرہ (اوکھن) (اوکھش) تک ڈیڑھ فٹجری اور اوکھن (اوکھش) سے جزیرہ وکیل تک فٹجری مسافت ہے۔ (اوکھن) (اوکھش) سے سندھ کی ابتدا ہوتی ہے، یہاں سے مکان اور دوسرے اٹھ پیرا ہوتے ہیں، یہاں کے پہاڑوں میں بانس کے جنگ ہیں، باشندے مدنی پوجا کرتے ہیں، (اوکھن) سے جزیرہ مند رگجرات، تک ڈیڑھ فٹجری (تقریباً سات میل) فاصلہ ہے، مند کے باشندے ڈاکو ہیں، مند سے کوئی تار (کوئی) ڈیڑھ فٹجری دور ہے اور کوئی تار (مرل) سے ساحل کے ساتھ ساتھ سو پارہ (شرتاوہ) کا فاصلہ تقریباً پانچ مرلہ ہے۔

سو پارہ (سو بارہ)

اور سیٹی، سو پارہ سمندر سے تقریباً ڈیڑھ میل دور ہے، یہ ایک تمدن، آباد اور پھلتا پھولتا ہے، ہرے، ضروریات زندگی سے بھرپور، بحر ہند کا ایک تجارتی بندرگاہ ہے، یہاں بڑے پیمانے پر جلی پکڑی جاتی ہے اور سمندر سے موتی نکالے جاتے ہیں۔

سنگان (سندان)

اور سیٹی، سو پارہ (بارہ) سے (شمال میں) تقریباً پانچ مرلے پر واقع ہے۔ سنگان (سندان) کا فاصلہ سمندر سے ڈیڑھ میل ہے، یہ ایک تمدن شہر ہے، مختلف دستکاریوں میں باشندوں کو ہاربا اور شہرت حاصل ہے، لوگ خوش حال تاجر ہیں اور تجارت کے میدان میں بڑے تجربہ کار، سنگان (سندان) بلند مرتبہ شہر ہے۔ بہت سے لوگ بغرض تجارت یہاں آتے ہیں اسی طرح یہاں کے تاجر دوسرے ملکوں کو جاتے ہیں۔ اس کے مشرق میں سندان نامی جزیرہ ہے جو اسی کی طرف منسوب کیا جاتا ہے۔ یہ کافی بڑا جزیرہ ہے۔ اور یہاں خوب زراعت ہوتی ہے کھجور

۱۔ نثرہ المشتاق قلی ۱۱۴-۱۱۸۔ ۲۔ وکیل اور اوکھا دونوں بندرگاہ ہیں، اور میں نے یہاں کی خطی کی ہے۔ ۳۔ سندھ کے قریب یہی ہے تقریباً چالیس میل شمال میں کہ نثرہ المشتاق قلی ۱۱۴-۱۱۸۔ ۴۔ من کے قریب ۵۔ تقریباً ۱۵ میل شمال میں۔ ۶۔ دیوانہ ۶۶۔ ۷۔ نثرہ المشتاق قلی ۱۱۴-۱۱۸۔ ۸۔ یہ معلوم نہیں، سو پارہ سنگان (سندان) سے تقریباً پانچ میل جنوب میں واقع ہے۔

پہلے ریمو

مسعودی روسوی صدی کا راج ثانی :-

9

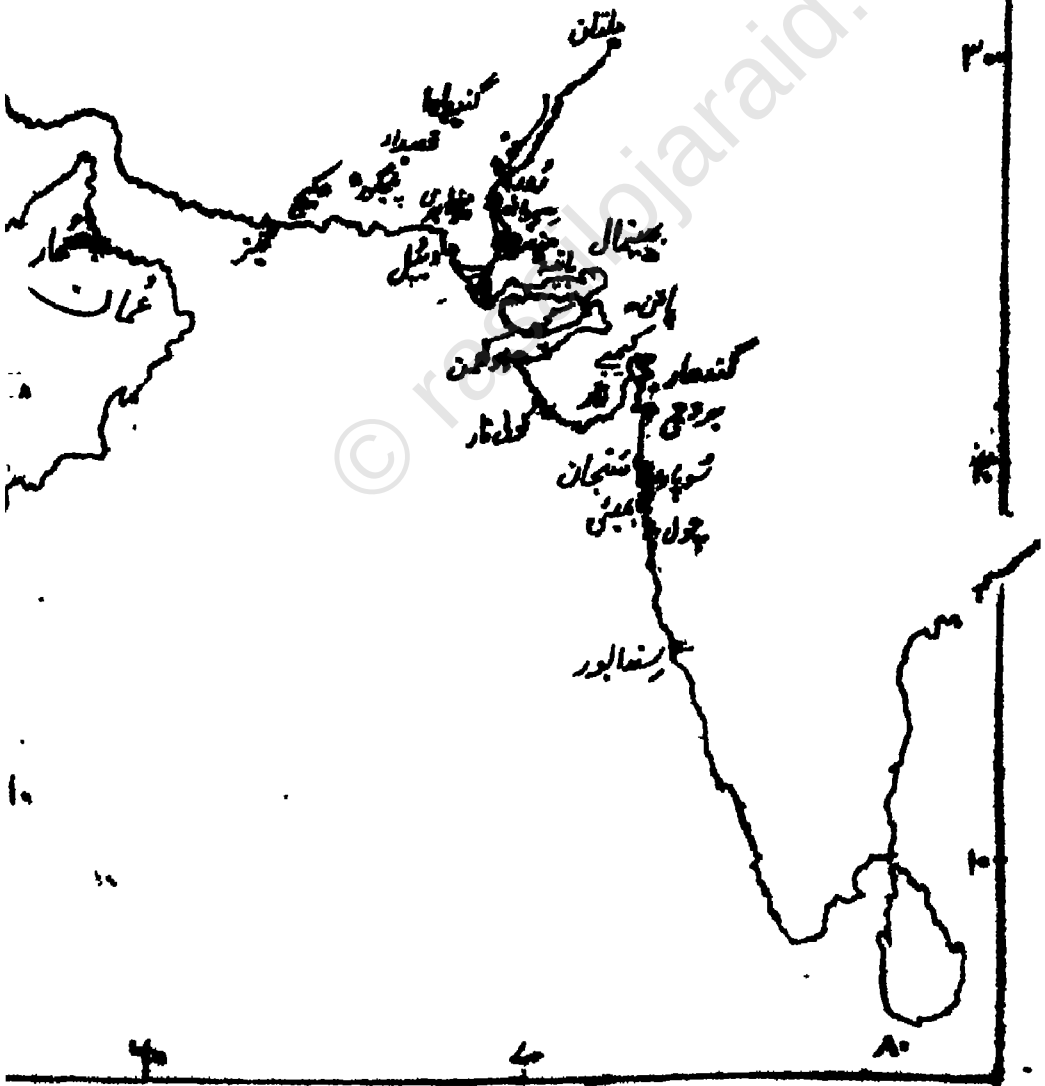
۱۶۶

نقشہ متعلق مضمون "عربی المیکرین قدیم ہندوستان"

ایک انچ چار سو میل

۲۰

۲۰

۲۲